

nus, pentru a nu mai aminti tratatele lui Cicero. Aşa se şi explică lipsa de succes a acestui tratat, căci împărţirile teoretice pe care le conţine n-au fost preluate decât în *Carmen de figuris*.

A doua parte a volumului Giuseppinei Barabino este în întregime dedicată analizei traducerilor lui Rutilius, în ordinea autorilor greci din care sînt împrumutate exemplele de figuri de stil, căci manualul acesta de şcoală are o mare calitate: faţă de sărăcia relativă a definiţiilor „si ritiene che la parte più importante ed accurata dell'opera di Rutilio sia costituita dagli esempi” (p. 75). Cu tact şi îndemnare, autoarea obţine, aducînd în comparaţie pasajele originale, o imagine precisă asupra talentului de traducător şi totodată asupra calităţilor de literat ale lui Rutilius; cu ajutorul textului acestui manual, d-sa încearcă apoi să completeze portretele oratorilor mai puţin cunoscuţi, reconstituind, în măsura posibilului, subiectele citorva dintre discursurile folosite de către retorul latin.

Rutilius a extras exemple atât din modelele vechi, incluse în canon³, cît şi din oratori ulteriori⁴, opera sa însemnînd o etapă de început în dezvoltarea crescîndă a literaturii de excerpte şi de repertorii. Urmasă fără veleităţi de originalitate al şcolii rutiniere de retorică, el reia, dîndu-le eleganţă, locuri comune împrumutate din cele mai diferite surse, în afara vreunei tendinţe puriste spre limitare⁵.

După tabelul siglelor şi lista lucrărilor de referinţă urmează, dispuse în paralel, textul şi traducerea italiană. Subsolutul cuprinde trimerurile la originalele greceşti şi un foarte bogat apendice critic. Volumul se încheie cu un indice al autorilor şi operelor amintite în text.

În faţa unei lucrări duse la îndeplinire cu siguranţă şi seriozitate, am remarca numai că se resimte lipsa din introducere a citorva explicaţii referitoare la principiile respectate în stabilirea textului; de asemenea, de un real folos ar fi fost un indice care să uşureze urmărirea termenilor retorici — fie ei greceşti sau latini —, precum şi consultarea rapidă a lămuririlor date asupra acestora în comentariu.

D. Slușanschi

PLINE L'ANCIEN, *Histoire Naturelle, livre XX*. Texte établi, traduit et commenté par J. André. Paris, Les Belles Lettres, 1965, 229 p.

Editarea, în colecţia „Guillaume Budé”, a dificilului corpus plinian se desfăşură într-un ritm care ne permite să întrevădem, într-un viitor nu prea îndepărtat, încheierea acestei monumentale şi îndrăzneţe întreprinderi¹. J. André, cunoscutul specialist al lexicului latin din domeniul naturii, pune din nou² vasta sa competenţă în slujba exegezei *Istoriei Naturale*, consacrîndu-se de data aceasta primei cărţi dintr-o serie dedicată plantelor medicinale.

³ Oratori din canon: Demostene, Lysias, Hyperides, Lycurgos, Deinarchos şi Isocrate.

⁴ Oratori din epoca diadohilor: Demochares, Cleochares, Daphnis, Charisios, Demetrios din Phaleron, Pytheas, Hegesias, Stratocles, Myron, Sosicrates şi Isidoros din Pergam.

⁵ Încadrarea lui între asianici este, desigur, îndreptăţită (p. 134); o reevaluare mai nuanţată a distincţiei comode, dar mult prea generale, dintre aticism şi asianism ar fi dat însă mai mult relief, mai multă viaţă figurii acestui retor mediocru ca teoretician, dar deschis şi talentat ca literat.

¹ Plină în 1969 apăruseră cărţile I—II, VIII—XVII, XIX—XX, XXVI—XXX, XXXII şi XXXIV.

² Editarea cărţilor XIV, XV, XVI, XVII şi XIX este datorată aceluiaşi autor.

Introducerea, sumară (p. 7—12), trece în revistă conținutul cărții și tehnica expunerii. Caracterul textului, deseori o juxtaponere de fișe, creează pentru editor o dificultate în plus: imposibilitatea controlului prin context; acesta trebuie suplinit prin comparația cu operele medicilor greci și a celor latini din perioada tîrzie (Plinius Iunior, Gargilius Martialis, Marcellus). Cîteva considerații sînt consacrate surselor: fără să ignoreze literatura latină de specialitate, Plinius este fidel mai ales celei grecești, omîțind uneori să traducă termenii pentru care există toluși corespondenți în latinește (*psimithium* pentru *cerussa*, *marathum* pentru *feniculum*). Textul se bazează pe opt manuscrise, colaționate din nou; dintre acestea, unul este luat în considerare pentru prima oară: *Parisinus Latinus* 6800 (g), de la sfîrșitul secolului al XII-lea, unde se găsesc cele mai multe lecțiuni prezente în edițiile vechi.

Ca și în celelalte cărți ale noii ediții, J. André abandonează cele mai multe din conjecturile lui Mayhoff, revenind la tradiția manuscrisă sau la conjecturile editorilor anteriori. Cîteva conjecturi îi aparțin:

15: *Prodest... sex farinae aridae pilulis...: ex codd., et Mayhoff, del. uett. Jones*; sensul și apropierea de lecțiunea manuscriselor fac plauzibilă conjectura (despre nesiguranța dozelor la Plinius, vezi p. 10 a prefeței);

24: *adalligato raphano: adalliga raphano și adillarapona codd., adligato raphano Jan, Mayhoff*; este o îmbunătățire evidentă a conjecturii lui Jan.

30: *cum melle impositum uel aridi farina inspersa: aridae codd., arida Mayhoff, aridum Gelenius, Jones*; autorul își sprijină propunerea pe alte pasaje în care adjectivul se referă nu la *farina*, ci la planta medicinală; conjectura lui Gelenius oferă un text mai puțin satisfăcător, izolînd *farina inspersa*.

39: *coctam in cinere epiphoris multi imposuere: cinerem codd., cinere et Gelenius, edd.*; simplificare utilă a unei conjecturi vechi, general acceptate.

43: *quae sale et aceto sparsae arefaciantur: pisa est arefallantur (-lluntur, arte falliantur) codd., pista est arefactaque Gelenius, Mayhoff, sparsa est arefactaque Jan, perfusa est arefactaque Dettlefsen, Jones*; manuscrisele dau un text grav corupt, deoarece nu se poate pune de acord forma verbală personală *pisa est* cu cea de asemenea personală, ascunsă sub variantele ininteligibile transcrise mai sus; în timp ce editorii precedenți au menținut prima formă, punînd-o de acord pe cea de a doua, J. André modifică pe cea dintîi; ambele soluții sînt admisibile, iar *arefaciantur* propus de editor, pe baza unui pasaj din Vitruvius, are șanse de a fi lecțiunea originală; *sparsae* pentru *pisa est* se depărtează, poate, prea mult de lecțiunea manuscriselor, deși sensul frazei pare să ceară acest verb.

92: *aridae... farinae in olfactoria collectae: olfactoriae (sau -e) codd., olfactorio uett., edd.*; schimbarea de gen, mai apropiată de lecțiunea manuscriselor, se bazează și pe o atestare la Fronto (150, 20 v.d. Hout).

98: *salutare est... laterum doloribus <coclearibus> binis sumptum: doloribus binis (și pinis) codd., ieiunis Mayhoff, diebus binis Sillig*; lecțiunea manuscriselor e fără sens, conjectura lui Mayhoff adaugă o condiție nesprijinită de nimic, ca, de altfel, cea a lui Sillig; conjectura lui J. André, justificată de finalele identice (*-ribus*), are avantajul de a se sprijini pe textul lui Marcellus (*si sorbeas singula uel bina coclearia*) și pe faptul că în fraza următoare, Plinius își avertizează cititorii împotriva pericoului unor doze excesive; cf. și comentariul, p. 159.

103: *cum uino aut cum cumino cocti (sc. bulbi): cum cumino cocto dT, cucumi cocti g, cucumi cocto Ep, cum aceto Urlichs, Mayhoff*; e o restabilire a unui acord gramatical, în același timp lectio difficilior, bazată pe comparația manuscriselor (edițiile vechi au, de altfel, *cum cumino coctis*).

110: *marathi: -chi codd., -thri edd.*; forma numelui plantei se sprijină pe *hippomarathum* de la par. 255 (nu 225, trimitere eronată în aparat) și 258; cf. și gr. μάραθρον.

117 : *decocto (oreoselino)* : *dec* Epg, *de* FdT, *eo et* Mayhoff, *sed et* Gelenius, *sed de* uett. ; sensul este evident mai satisfăcător ; paleografic, conjectura s-ar putea justifica prin considerarea lecțiunii *dec* a unor manuscrise ca o abreviere, normală când e vorba de un termen tehnic curent.

127 : adaugă, după Gargilius Martialis, cuvântul *cyathis*, după numeralul VII ; dispariția s-ar putea datora terminației identice a cuvântului imediat următor, *strumis* (care face parte, în textul propus de J. André, din altă sintagmă).

131 : *aspectu* : *ad effectum* (sau *-tus*) codd., edd. ; sensul e într-adevăr mai clar decât cel al manuscriselor (Mayhoff propune în aparat *ad edendum*) ; dacă acceptăm conjectura lui J. André, ar fi de preferat forma *adspectu*, mai ușor explicabilă paleografic.

136 : *cum hysopo decocta et in uino (pota)* : *in hysopo decocta et cum uino* codd., edd. ; corectarea se bazează pe consensul textelor lui Plinius Iunior și Marcellus (vezi și p. 172)..

140 : *seminis tres uncias <cum> olei libra uinique sextario* ; adăugarea lui *cum* nu ni se pare indispensabilă.

154 : *cum sale et aceto et cum melle :... et melle* codd., edd., *e melle* Mayhoff ; corectarea dă un text satisfăcător.

162 : *uel in penicillo* : *uel penicillos* (sau *-us*) codd., *in penicillo* Mayhoff ; pune de acord în mod ingenios lecțiunea manuscriselor cu conjectura lui Mayhoff, bazată pe pasaje paralele..

171 : *Vires eius uehementissimas in omnibus his generibus ad eadem tradunt :... ad earum*... codd., *earum* uett., Mayhoff, *ad eam rem* Saumaise ; *eadem*, bazat pe interpretarea propusă de Saumaise, se referă la afecțiuni enumerate în paragraful precedent, la o distanță poate prea mare ; în afară de aceasta, s-ar putea obiecta și faptul că, întocmai ca în paragraful precedent, descrierea speciei de plantă este urmată de indicațiile curative ; la acestea s-ar putea raporta *uehementissimas*.

194 : *cum semine cucumeris et lini pari mensura ternum digitorum <in> uini albi tribus cyathis* ; sens mai satisfăcător, fără dificultăți paleografice.

201 : *magis quas <potiones uocant> lexypyretus quasque... quas lexypyretus* (sau *-las*) codd.,... *quas <uocant> lexypyretos* uett. Completarea s-a făcut după indice (*Contra potiones quas anodinus et lexypyretus et pepticas et coeliacas uocant*).

207 : *acetabuli <mensura> semine in uino albo... <et> medicamento : acetabuli semine in uino albo... medicamento* (sau *-lum*) codd., *acetabuli <mensura> semen in... Caesarius*, uett., *acetabuli mensura in... Jones*, *acetabulo seminis in... <item> medicamento* Mayhoff ; conjectura lui J. André are avantajul că salvează pe *semine* din manuscrise, opunând, după Mayhoff, două medicamente după toate aparențele diferite, dar pe care textul acceptat de ceilalți editori le confundă.

208 : *liquato : siccato* codd., Sillig, Jones, *saccatis* Gelenius, *siccatis* uett., *suco siccato* Mayhoff ; abaterea de la textul manuscriselor e explicată printr-o referire la Marcellus, unde cuvântul corespunzător e *percolatae (aquae)*.

221 : *concitantes <ante> uomitiones : concitantes* (sau *-tis*) *uomitiones* codd., uett., *conci-tant et uomitiones* Mayhoff ; conjectura, ingenioasă și justificabilă paleografic, se bazează pe sens : planta (*atriplex*) nu este un vomitiv, dar înainte de administrarea unui purgativ se obișnuia provocarea vomitiunii (vezi și p. 200).

228 : *Oleum sucus decoctae per meatus suauius facit : oleum (in oleo g) sucus decoctae permeatus* (sau *permixtus*) *suauius (-uis, -ues) facit* codd., *in oleo. Sucus decoctae permeatus suauis facit* uett., Jones, *aluo sucus decoctae permeatus suauis facit* Mayhoff ; conjectura are avantajul de a menține aproape neschimbat textul manuscriselor ; *meatus* are aici sensul „intestin” (vezi și p. 202–203).

239 : *caligantes oculos cum melle suco, qui : cum gallica inter* (sau *gallicam ter*) *oculos sucoque* codd. ; *caligantes* a fost propus de Hermolaus Barbarus (1492) și acceptat de editorii ulteriori ; Müller, urmat de Mayhoff introduce *suco* după *oculos*, iar *sucoque* e transformat în *sucusque* de editorii vechi, urmați de Mayhoff (textul acestuia din urmă este așadar : *caligantes oculos suco cum melle, sucusque*) ; conjectura lui J. André este mai apropiată de lecțiunea manuscriselor, deși topica rămâne destul de neobișnuită.

244 : *ipsumque ouum infundit et mel aequis portionibus :... infundet mel* (sau *melle*) codd., *infundit mel* uett., *infundit cum melle* Mayhoff ; sensul e cel al textului lui Mayhoff, dar mult mai clar, conjectura lui J. André fiind și din punct de vedere paleografic mai ușor explicabilă.

257 : *sive semine ex uino : sive semine* majoritatea mss., *ex uino* ms. Q, Mayhoff, *cum uino* Jones ; din punct de vedere paleografic, omiterea de către manuscrise a unui grup de cuvinte care revine mai jos e banală și conjectura, de aceea, perfect justificată, în orice caz mai verosimilă decât renunțarea la *sive semine* ; hotărâtoare ar putea fi cunoașterea preparării medicamentului ; referințele date în comentariu nu permit însă obținerea unei astfel de confirmări a conjecturii.

257 : *suco : in suco* codd., uett., *seminis suco* Mayhoff, într-un pasaj care prezintă și alte dificultăți ; textul propus de J. André are avantajul unui paralelism sintactic (*suco uel radice*) ; de notat însă că manuscrisele au *radicem*).

263 : *Ila et Chaerae Glaucias adscripsit : ita et cereae* (sau *cercae, cerce, celem, cerea atheniensis* g) *glaucias* (sau *glautias, glacies, glaties*, omis de g) *adscripsit* (*scripsit* g), *ita et Chaerae* (sau *chaeresis*) *et Glaucias scripsit* uett., *ita certe Glaucias scripsit* Detlefsen, Mayhoff, Jones ; conjectura, sugerată de ms. g (Chaerae din Atena e citat de Varro, Columella și în indexul lui Plinius), permite conservarea lui *adscripsit* din manuscrise.

După cum se poate observa, numărul conjecturilor este destul de ridicat¹, situație justificată de dificultatea textului ; ele se bazează totdeauna pe o îmbinare între considerentele filologice și cele din domeniul realităților, sprijinindu-se, în acest din urmă caz, atît pe mărturiile antice, cît și pe cunoașterea acțiunii curative a plantelor medicinale.

Comentariul (p. 129—218) cuprinde în primul rînd referirile la pasajele analoge din medicii antici (care servesc explicării textului și argumentării unor conjecturi). Un efort special, pentru care nu numai cititorii lui Plinius, dar și toți cei care urmăresc istoria științelor în antichitate îi vor rămînea îndatorați editorului, este închinat identificării precise a plantelor medicinale și a afecțiunilor tratate cu ajutorul lor. Mai succinte sînt notele privind pe medicii citați de Plinius (pentru care se fac trimiteri la Pauly-Wissowa) ; sînt semnalate de asemenea erorile și inconsecvențele lui Plinius, precum și pasajele care demonstrează că autorul își cita uneori indirect sursele (§ 77, nota 4, de exemplu).

Volumul se încheie (p. 221—228) cu un *index nominum et rerum*, conținînd succinte explicații, extrase din textul lui Plinius.

Prin acuratețea textului, prin precizia comentariului și a traducerii (care e, de fapt, o interpretare continuă a textului), ediția cărții a XX-a a *Istoriei Naturale* marchează un progres considerabil față de edițiile precedente și confirmă toate speranțele puse de filologii clasici în deplina reușită a inițiativei luate de Asociația Guillaume Budé și de echipa condusă de A. Ernout.

I. Fischer .

¹ Am omis din înșirarea noastră unele indicări de lacune (la paragrafele 87, 123, 126, 233).